

of X-ray studies of industrial-made ammunition carried out by experts from the Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine using an X-ray television introscope Go-Scan, manufactured by Teledyne ICM (Belgium). From the results of the analysis of the capabilities of digital radiography during diagnostic studies of industrial-made ammunition and improvised explosive devices, it is concluded that digital radiography makes it possible to determine the internal design of explosive devices without dismantling its, its condition, a possible principle of activation, obtain objective quantitative data, document the obtained in the course of research data, and the addition of additional channels of information makes it possible to significantly expand the amount of information received, to make it more visual, accessible for comparative research, to obtain parametric indicators, which, in turn, improves the quality of diagnostic studies of explosive devices. In addition, a serious advantage of the X-ray method is the ability to conduct research at the location of ammunition and improvised explosive devices or in laboratory conditions without dismantling its, which allows to preserve the research object for its further or re-examination, as well as providing it in the future in the courtroom as physical evidence.

Keywords: explosives examination, X-ray examination, non-destructive method, industrial ammunition, improvised explosive devices.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.68>
УДК 343.982.43

Діана Ігорівна Гайдамакіна
старший науковий співробітник
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних,
психологічних та мистецтвознавчих досліджень

ORCID 0000-0002-2823-2810
E-mail: dianagayd@yahoo.com

Олена Сергіївна Дробишева
старший науковий співробітник
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних,
психологічних та мистецтвознавчих досліджень

ORCID 0000-0003-0447-0408
E-mail: 13335789@ukr.net

Валентина Герасимівна Абросимова
завідувач сектору почеркознавчих та мистецтвознавчих досліджень
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних,
психологічних та мистецтвознавчих досліджень

ORCID 0000-0003-3767-5303
E-mail: abrosymova@gmail.com

Наталя Вадимівна Сиротенко
старший науковий співробітник
лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних,
психологічних та мистецтвознавчих досліджень

ORCID 0000-0002-2023-6518
E-mail: shunya1964@gmail.com

*Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗЛІТЕРНИХ ПІДПИСІВ З МЕТОЮ ВИРІШЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ

На основі аналізу літератури й експертної практики було систематизовано теоретичні знання щодо дослідження безлітерних підписів з метою вирішення ідентифікаційних завдань, встановлено окремі закономірності й шляхи формування безлітерних підписів, визначено структуру процесу вирішення ідентифікаційного завдання. Авторами запропоновано певні критерії, за якими можна було визначити відносну стійкість ознак у безлітерних підписах.

***Ключові слова:** безлітерні підписи, почерк, ідентифікаційні завдання, підписи, виконані з наслідуванням.*

Постановка проблеми. У слідчій і судовій практиці при вирішенні ідентифікаційних завдань нерідко виникає необхідність в дослідженні безлітерних підписів, що складаються повністю або більшою мірою зі штрихів, що не утворюють літер. Дослідження таких підписів дуже часто є одним з найскладніших під час проведення почеркознавчої експертизи, оскільки експертиза, що призначається в таких випадках, викликає певні труднощі, ніж при дослідженні рукописних записів або підписів, які можна прочитати. Це обумовлено не тільки характером даного об'єкта, але й тим, що питаннями дослідження безлітерних підписів займалися недостатньо і в літературі вони освітлені не повною мірою.

На відміну від рукописних записів будь-який підпис виконується не для того, щоб передати читачеві певні думки, а з метою засвідчити особу, яка пише, оскільки підпис є засвідчувальним знаком. Виконуючи рукописні записи, особа, яка пише, намагається виконати літери і цифри в такій формі, котра не викликала б у читача сумнівів, які слова і числа вони позначають. Виконуючи підпис, виконавець до такої мети не прагне і хоче лише переконати читача, що підпис виконано певною особою. Указаними обставинами пояснюється значне поширення підписів, які повністю або переважно складаються з безлітерних штрихів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо дослідження безлітерних підписів з метою вирішення ідентифікаційних завдань зав-

жди були предметом уваги почеркознавців. Серед наукових праць, присвячених вивченню даного виду почеркознавчих завдань, слід згадати роботи видатних експертів-почеркознавців, які розкривають особливості дослідження підписів, зокрема, безлітерних підписів, їх ідентифікаційне значення, а також особливості дослідження підписів, виконаних з наслідуванням або з метою відмови від цих підписів у майбутньому.

У 1961 р. відомий вчений Л. Ю. Ароцкер [1] у своїй роботі вивчав ознаки підписів, зокрема й безлітерних підписів, виконаних з наслідуванням після тривалого тренування. Він дійшов висновку, що ідентифікація особи виконавця підпису, виконаного з наслідуванням після тренування, можлива, але необхідно особливо ретельно визначати збіжності й розбіжності ознак і всебічно оцінювати окремі ознаки.

У тому ж році видатний почеркознавець Л. Ф. Солнцева [2] у своїй роботі вивчала ознаки підписів, виконаних з метою відмови від них у майбутньому, тобто ознаки автопідробки підпису. За її словами, особливістю таких підписів є те, що особа навмисно перекручує свій підпис, щоб у майбутньому відмовитися від його виконання. Способи перекручення різноманітні. Насамперед, слід відмітити, що при скорописному виконанні підпису йому надають іншого зовнішнього вигляду – змінення транскрипції і окремих ознак почерку. Змінення транскрипції відбувається шляхом заміни конкретних літер на безлітерні штрихи з метою ускладнити або зробити неможливою ідентифікацію підпису. В окремих випадках для перекручення підпису виконавець вдається до зміни пишучої руки, а також виконує підпис з наслідуванням друкованим шрифтам. При перекручуванні підпису, виконаного скорописом, виконавець намагається змінити зовнішній вигляд підпису, для чого насамперед змінює його транскрипцію: у підпис вносяться додаткові штрихи, літери замінюються на безлітерні штрихи, скорочуються окремі частини – ініціали, розчерк, окремі літери і штрихи.

У 60-х роках видатний вчений-почеркознавець З. М. Соколовський [3] у своїй роботі вивчав шляхи формування безлітерних підписів. Він вважав, що дослідження безлітерних підписів може і повинно будуватися на тих самих основних принципах, що і дослідження іншого почеркового матеріалу.

У 80-х роках питанням дослідження підписів займався видатний вчений-почеркознавець В. В. Липовський [4], який у своїх наукових працях розглядав важливі питання криміналістичного дослідження підписів, виконаних від імені осіб похилого й старечого віку, а також ідентифікаційні показники змін ознак у підписах, які обумовлені порушенням письмово-рухових функцій у осіб похилого й старечого віку, які перенесли інсульт або хворих на паркінсонізм. Він зазначав, що в деяких випадках унаслідок впливу вікових змін організму або різних хвороб при порушенні письмово-рухових функцій особи похилого і старечого віку можуть переходити із літерної транскрипції підпису на безлітерну з метою полегшення виконання свого підпису шляхом спрощення транскрипції.

Мета дослідження. Мета цієї роботи полягає в обґрунтуванні і систематизуванні теоретичних знань щодо дослідження безлітерних підписів з

метою вирішення ідентифікаційних завдань шляхом аналізу літератури й експертної практики щодо дослідження подібного виду об'єктів, встановлення окремих закономірностей підпису та шляхів формування безлітерних підписів, а також шляхом визначення структури процесу вирішення ідентифікаційного завдання. Експертній практиці потрібні якісні певні критерії, за якими можна було б визначати відносну стійкість ознак у безлітерних підписах. Саме тому основну увагу при роботі над цією темою було звернуто на встановлення таких критеріїв.

Викладення основного матеріалу. Почеркознавче дослідження безлітерних підписів у експертній практиці є доволі частим явищем. При вирішенні такого кола завдань і для з'ясування характеру графічного матеріалу, що міститься в безлітерних підписах, суттєве значення має знання шляхів їх формування. По-перше, найчастіше безлітерні підписи виробляються шляхом «спрощення» літерних підписів. Підпис, спочатку вироблений у літерній формі, у процесі частого його нанесення поступово спрощується, а штрихи втрачають свій первинний вигляд. Комбінації штрихів, хоча і мають зовні безладний характер, однак, за задумом виконавця, відповідають певним літерам і їх сполученням і можуть бути витлумачені ним. Другим шляхом формування безлітерних підписів є навмисне ускладнення або спрощення літер в процесі вироблення підписів, що веде до неможливості прочитати написане. У літери вносяться додаткові витіюваті штрихи, літери наносяться в перевернутому вигляді, іноді зливаються елементи різних літер, утворюючи монограми. Це робиться, як правило, з метою ускладнити підробку підпису. По-третє, безлітерний підпис може бути вироблений шляхом нанесення штрихів, які, за задумом виконавця, не відповідають будь-яким штрихам літер. Своєрідним видом такого шляху формування підпису є наслідування підпису іншої особи, що носить інше прізвище. Перший і другий способи формування безлітерних підписів свідчать про те, що ці підписи містять почерковий матеріал, оскільки їх штрихи є деформованими літерами. Нанесення штрихів у незвичних поєднаннях і співвідношеннях розмірів не міняють графічної природи цих штрихів. Безлітерні підписи, які сформовані третім шляхом, не внаслідок деформації літер, як правило, можна розбити на частини, які відповідають елементам літер. Якщо взяти розбивку літер на елементи згідно з прописами і доповнити їх фігурами, виконання яких рекомендується для виробленості почерку, то майже в будь-якому безлітерному підписі, незалежно від способу його формування, більшість штрихів можна звести до цих елементів. Безлітерні підписи виконуються системою звичних рухів. Це говорить про те, що, як і вважав З. М. Соколовський, дослідження безлітерних підписів може і повинно будуватися на тих самих основних принципах, що і дослідження іншого почеркового матеріалу. Оскільки безлітерні підписи містять почерковий матеріал, їх ідентифікаційні ознаки не можуть суттєво відрізнятися від ідентифікаційних ознак рукописних записів і літерних підписів. Треба враховувати лише наступне. Транскрипція підпису не може розглядатися як ідентифікаційна ознака. В експертній практиці для позначення безлітерного підпису застосовують так звану

«умовну транскрипцію» (для підписів, які сформовані першим і другим шляхами) і «довільну транскрипцію» (для підписів, сформованих третім шляхом). Транскрипція являє собою систему зображення звуків засобами письма і тому відсутність літер у підпису не дає підстав вважати її транскрипцією умовною. Будь-яка транскрипція – літерна або яка складається з інших знаків – є умовною, оскільки в наявності такої умовності й полягає сенс будь-якої транскрипції. «Довільною», тобто позбавленою будь-якої підстави, транскрипція взагалі не може бути. Там, де немає певної системи знаків, немає і самої транскрипції. Слід зауважити, що використання терміну «транскрипція» приводить до неясності й при дослідженні літерних підписів, оскільки змішуються два різних поняття: 1) характер штрихів підпису (літерні або безлітерні), 2) які літери є в підписі. Якщо, наприклад, підпис від імені Петрова буде містити літери «Пи» і безлітерні штрихи, а зразки підпису від його імені – «Пе» й аналогічні штрихи, то за характером транскрипції підписи збігатимуться (змішана транскрипція), але за змістом транскрипції, тобто літерним складам – розрізнятимуться. Стосовно безлітерних підписів транскрипція перестає бути ідентифікаційною ознакою, оскільки вона завжди однакова – штрихова. Тому під час дослідження безлітерних підписів слід враховувати не транскрипцію підписів, а склад, форму і взаємне розміщення штрихів, тобто загальну конструкцію підписів. Оскільки загальна конструкція цікавить експерта як ідентифікаційна ознака, її слід оцінювати, насамперед, не за ступенем складності, а саме під кутом зору його змісту, складу, форми і взаємного розміщення штрихів. Підписи однакової конструктивної складності можуть мати розбіжну загальну конструкцію. Стосовно літерного підпису ознака «чіткість і розбірливість» означає відповідність штрихів підпису літерним прописам – читаність літер. В. Ф. Орлова [5] пропонує під розбірливістю або чіткістю розуміти не читаність підпису, а виразність його «умовних або довільних» елементів. Виразність елемента підпису означає зрозумілість особливостей його виконання. Якщо елементи підпису виразні – видно, де той або інший елемент починається і закінчується, в якому напрямку виконаний, і з яким елементом з'єднується, – підпис можна вважати чітким. В іншому випадку підпис слід вважати нечітким. Ця ознака може мати суттєве значення при вирішенні питання про те, чи не нанесений досліджуваний безлітерний підпис з наслідуванням справжнього. Ступінь зв'язності штрихів не може бути використаний при дослідженні літерних і безлітерних підписів. Ступінь зв'язності визначається кількістю літер або безлітерних штрихів, нанесених без відриву пишучого пристрою від паперу, і легко може бути встановлений у вигляді середньої цифри в більшому за обсягом рукописному тексті. Обмеженість графічного матеріалу в підписі й особливі умови його формування не дають можливості за кількістю зв'язаних між собою штрихів визначити навички, які властиві почерку як системі рухів. При ідентифікації особи за підписом важливо не те, яку кількість літер або штрихів нанесено зв'язно, а те, які саме штрихи зв'язані між собою. Під стрункістю підпису розуміється однаковість, рівномірність таких його властивостей, як ступінь нахилу літер і їх розстановка. Ця за-

гальна ознака може бути використана і при дослідженні безлітерних підписів. Нахил штрихів визначається: у фігурах типу кола, півкола і петель – положенням поздовжньої осі цієї фігури відносно лінії рядка, а в інших штрихах – їх положенням відносно лінії рядка. Рівномірність розстановки визначається відстанню між штрихами, умовно прийнятими експертом за елементи підпису. При дослідженні безлітерних штрихів основне значення має не нахил і розстановка штрихів підпису в цілому, а нахил і розстановка окремих штрихів. При дослідженні безлітерних підписів окремі ознаки використовуються за тими правилами, що й при дослідженні рукописних записів і літерних підписів.

У процесі дослідження безлітерних підписів експерт одразу ж зустрічається з ускладненням, що полягає у відсутності тої «одиноці», тих елементів підпису, стосовно яких можна проводити дослідження окремих ознак. Якщо під час дослідження всі штрихи безлітерного підпису видаються експерту як єдине ціле, не роздільне на частини, вивчення окремих ознак та їх опис в експертному висновку ускладнюється. Тому необхідною умовою дослідження безлітерних підписів є поділ всіх штрихів, які утворюють підпис, на певні елементи, кожен з яких, подібно літері, цифрі і їх елементам, може бути використаний для виявлення й аналізу окремих ознак. Як пише З. М. Соколовський, можна для опису безлітерних елементів підпису використовувати, наприклад, поняття «петлеві елементи», «дугові елементи», «кутасті елементи». Для того, щоб розподіл підпису на елементи було застосовано до всіх варіантів безлітерних підписів, необхідно брати до уваги форму утворених штрихами фігур, співвідношення розмірів однорідних штрихів, взаєморозміщення, розміщення відносно лінії рядка і по вертикалі, напрямку рухів. Якщо штрихи безлітерних підписів за формою нагадують ті літери, яких не може бути в підписі конкретної особи, або нагадують літери латинського алфавіту, або цифри, або характерні частини цих літер і цифр, то під час опису штрихів безлітерних підписів можна вказати, з якими літерами або цифрами ці штрихи схожі. Доцільно було б у процесі описування підпису нумерувати кожний штрих, який умовно приймається експертом за елемент підпису.

У процесі проведення експертизи спірний безлітерний підпис може порівнюватися 1) або з безлітерним зразком підпису, 2) або зі зразками почерку і літерного підпису.

1. Порівняльне дослідження безлітерних підписів між собою (спірного і зразків) можливе у випадку, коли експерту надані такі зразки підпису, які за загальною конструкцією схожі зі спірним підписом. Якщо склад штрихів, їх форма і взаємне розміщення (загальна конструкція) будуть суттєво відрізнятися, то порівняльне дослідження безлітерних підписів між собою є практично неможливим. Порівняння безлітерних підписів, які мають схожу загальну конструкцію, проводиться з метою вирішення питання про справжність спірного підпису або виконання його з наслідуванням.

Наведемо приклад з експертної практики [6]. До інституту від районного суду для проведення судово-почеркознавчої експертизи надійшла розписка. Дослідженню підлягав підпис від імені П. В якості порівняльного матеріалу

були надані вільні зразки підпису П. Досліджуваний підпис і зразки підпису П. склалися переважно з безлітерних штрихів (див. рис. 1-3).

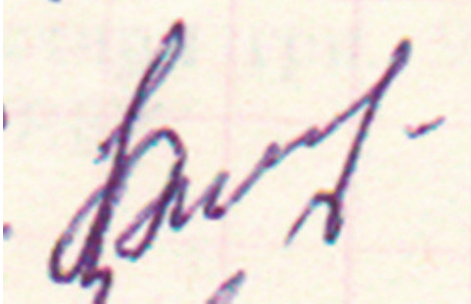

Рис. 1. Досліджуваний підпис від імені П.

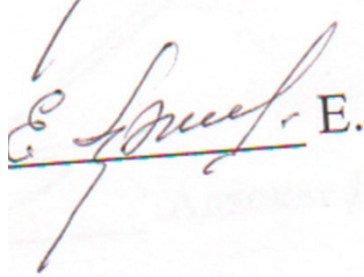
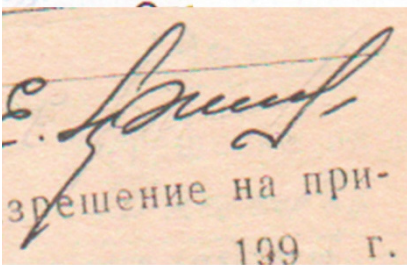

Рис. 2, 3. Зразки підпису П.

У подальшому експертом було проведене ретельне порівняння досліджуваного підпису зі зразками підпису П., в результаті якого експерт дійшов категоричного негативного висновку про виконання цього підпису не громадянином П., а іншою особою з наслідуванням справжнього підпису П. Порівняння досліджуваного підпису від імені П., виконаного з наслідуванням, зі справжніми зразками підпису П. показало, що при збігу їх загальної конструкції та інших загальних ознак, досліджуваний підпис від імені П., виконаний з наслідуванням, містив більш або менш явні сліди уповільненості рухів: нерівності штрихів, неточності з'єднань елементів, виконаних роз'єднаними рухами. Порівняння окремих ознак, яке проводилось у схожих елементах, показало, що найбільші розбіжності проявилися у співвідношеннях висоти і ширини штрихів, розміщеннях точок перетину штрихів з іншими штрихами, способах закінчення рухів. У низці випадків відрізнялись розміри площ, окреслених овалами і петлеподібними штрихами. Інакше кажучи, ознаки, які властиві підписам, виконаним із наслідуванням, не залежать від характеру підпису – літерного або безлітерного.

2. Оскільки безлітерні підписи являють собою почерковий матеріал, виникає питання про те, якою мірою ознаки почерку певної особи зберігаються у виконаному нею безлітерному підписі. Практичне значення цього питання

полягає у з'ясуванні можливості ідентифікації особистості виконавця безлітерного підпису за зразками його почерку або літерного підпису.

Наведемо ще один приклад з експертної практики [7]. До інституту від господарського суду для проведення повторної експертизи надійшли договір найму та акт прийому-передачі об'єкта оренди. Дослідженню підлягали підписи від імені Т. Експерт, що проводив первинну експертизу, дійшов висновку НУМ (не уявляється можливим) щодо виконання підписів від імені Т. у договорі й акті самим Т. На вирішення повторної судово-почеркознавчої експертизи були поставлені питання щодо ідентифікації виконавця підпису від імені гр. Т. у наданих документах. В якості порівняльного матеріалу були надані вільні зразки почерку Т., а також вільні зразки його підпису у вигляді підписів змішаного типу (літерних і безлітерних) (див. рис. 4-7).

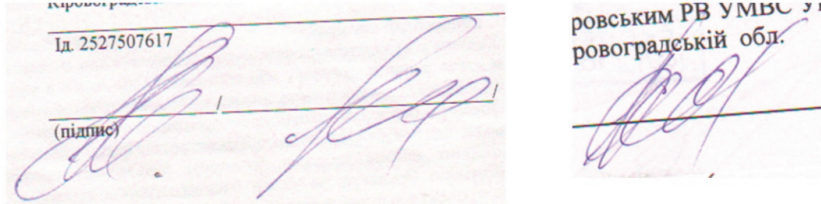

Рис. 4, 5. Досліджувані підписи від імені Т.

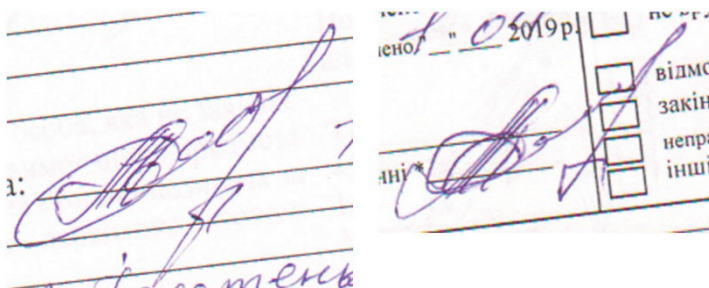

Рис. 6, 7. Зразки підпису Т.

У процесі ретельного порівняння досліджуваних підписів зі всіма групами зразків почерку і підпису гр. Т. експертами були встановлені збіжності загальних і окремих ознак, внаслідок чого вони дійшли категоричних позитивних висновків про виконання досліджуваних підписів самим гр. Т.

Порівняння досліджуваних безлітерних підписів від імені Т. зі зразками почерку і літерних підписів Т. показало, що загальні й окремі їх ознаки збігалися. Для порівняння окремих ознак у досліджуваних підписах від імені Т. були виділені петлеподібні, овальні, напівовальні штрихи, підрядкові й нарядкові частини різної форми. У зразках почерку були виділені ті елементи, які за формою

нагадували вказані штрихи безлітерних підписів. При цьому було встановлено, що схожі елементи були частинами літер записів у зразках почерку Т. і частинами його літерних підписів. Це може бути пояснено тим, що, не прагнучи виконати підпис у вигляді читаних літер, виконавець просто відтворював звичні рухи, які властиві його почерку та літерним підписам. В елементах літер почерку і літерних підписів Т., схожих за формою зі штрихами досліджуваних безлітерних підписів від його імені, порівнювались окремі ознаки: розміщення точок початку і точок закінчення рухів, напрямок рухів, абсолютні розміри штрихів, співвідношення висоти і ширини, спосіб початку і закінчення рухів, розміщення точок перетину, спосіб з'єднання з попередніми і наступними елементами, відносна розстановка однакових штрихів, що йдуть один за одним. Порівняльним дослідженням було встановлено, що при наявності у почерку і літерних підписах Т. елементів літер, схожих за формою зі штрихами безлітерних підписів, окремі їх ознаки повністю збігались. Викладене вище не дає підстав для ствердження, що виконавець безлітерного підпису може бути, як правило, встановлений за зразками його почерку або літерних підписів. Однак, можливість такої ідентифікації не виключена, особливо, якщо збіжності будуть встановлені у своєрідних деталях, складних за виконанням.

Підготовка слідчим і судом матеріалів для експертизи безлітерних підписів має деякі особливості. Встановивши, що підпис, який підлягає дослідженню, від імені певної особи є безлітерним, потрібно у вільних зразках шукати безлітерні підписи, схожі з досліджуваним за загальною конструкцією. При цьому слід мати на увазі, що окремі особи мають декілька варіантів безлітерних підписів, які відрізняються навіть у таких суттєвих ознаках, як напрямок рухів. Якщо зразки безлітерних підписів виявлені не будуть, і особа, від імені якої виконаний підпис, заперечуватиме їх наявність, потрібно повідомити про це експерта, надавши поряд з літерними зразками підпису, можливо, більшу кількість вільних зразків почерку даної особи. Коли будуть виявлені належні вільні зразки безлітерних підписів або отримані такі ж самі експериментальні зразки, слід з'ясувати у виконавця підпису, яким шляхом цей підпис сформувався, з'ясувати значення штрихів, тобто встановити, якому елементу якої літери повинен відповідати той або інший штрих підпису. Крім того, необхідно встановити (шляхом допиту), з яких причин і на підставі яких ознак особа оскаржує підпис, який виконано від її імені. Направлений експерту протокол допиту може допомогти йому розкрити сутність штриха і тим самим визначити напрямок рухів у складних випадках, зрозуміти, чи є той або інший відступ від звичайної форми даного штриха варіантом справжнього підпису, чи він викликаний тим, що особа, яка виконувала підпис з наслідуванням, не знала, що повинен позначати даний штрих.

Якщо питання про справжність безлітерного підпису може, на думку слідчого, бути вирішене негативно, або дане питання взагалі не постає (коли підпис виконаний від імені вигаданої особи), то під час підготовки матеріалів для експертизи слідчий повинен прагнути знайти такі зразки підпису підозрюваної особи, які мали б літерну частину, подібну за загальною конструкцією з відповідними частинами досліджуваного безлітерного підпису. У випадках, коли особа

визнає факт виконання нею такого підпису з наслідуванням або від імені вигаданої особи, і є необхідність перевірити цей факт за допомогою експертизи, потрібно отримати у підозрюваного експериментальні зразки безлітерного підпису у тому вигляді, як цей підпис виконувався в досліджуваному документі. При цьому зразки можуть наноситися лише по пам'яті без перемальовування з досліджуваного підпису. Останнє може привести до помилкового висновку. Дотримання описаних вище вимог може значно полегшити роботу експерта при дослідженні безлітерних підписів.

Висновки. Таким чином, враховуючи наведене вище, можна виділити деякі особливості дослідження безлітерних підписів. Констатувавши, що досліджуваний підпис є безлітерним, експерт повинен встановити, чи є у порівняльних матеріалах (зразках), ким би вони не були виконані, безлітерні підписи, схожі за загальною конструкцією з досліджуваним підписом. Це визначить характер подальших порівняльних досліджень. Потім за матеріалами справи експерту слід з'ясувати дані, що відносяться до способу формування підпису і значення штрихів, які входять до складу підпису. Для подальшого дослідження експерту належить розчленувати досліджуваний підпис на окремі елементи, кожен з яких слід описати і, можливо, пронумерувати. Аналогічний розподіл і нумерацію слід провести у зразках безлітерного підпису, з якими проводитиметься порівняння. Якщо порівняльне дослідження потрібно провести зі зразками почерку, у досліджуваному підписі доцільно виділити своєрідні деталі, характерні надрядкові і підрядкові штрихи. Потім у зразках почерку слід шукати деталі, схожі за формою з виділеними елементами безлітерного підпису. Іноді розподіл підпису на елементи доцільно провести після детального ознайомлення зі зразками почерку. Схожі елементи літер почерку можна пронумерувати відповідно до даних безлітерного підпису. Порівняння окремих ознак проводиться в схожих елементах підпису і почерку. Під час оцінки виявлених збіжностей і розбіжностей слід враховувати дані про формування підпису і значення штрихів, з яких він складається. Це може бути відображено у синтезуючій частині висновку експерта. Слід зазначити, що безлітерні підписи, які виконані примітивними елементарними рухами, є, як правило, непридатними для ідентифікації особи виконавця.

Отже, дослідження безлітерних підписів з метою вирішення ідентифікаційних завдань на сьогодні є актуальним і потребує подальшого ретельного вивчення.

Перелік посилань

1. Ароцкер Л. Е. Экспертиза подписей, выполненных с подражанием после длительной тренировки. *Практика криминалистической экспертизы*. Москва, 1961 С. 84-88.
2. Бондар М. Є. та ін. Встановлення характеру збиваючих факторів при дослідженні підписів, що виконані з порушен-

References

1. Arotsker, L. E. (1961). Examination of signatures made with imitation after a long training. *Forensic Practice*. Moscow. P. 84-88. (in Russian).
2. Bondar, M. Ye. et al. (2001). Establishing the nature of confounding factors in the study of signatures made with impaired

- ням координації рухів: методичні рекомендації. Київ, 2001. 36 с.
3. Дутова Н. В. Теоретические и методические основы судебно-почерковедческого исследования подписи с целью установления ее подлинности (или неподлинности): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1985. 23 с.
4. Кошманов П. М., Кошманов М. П., Сердюкова Д. В. Формирование новой подписи у женщин, вступивших в брак: основные закономерности процесса и систематизация способов. *Эксперт-криминалист*. 2012. № 2. С. 15-19.
5. Куприянова А. А. Методические рекомендации решения судебно-почерковедческих диагностических задач. Минск: НИИСЭ МЮ СССР, 1982. 61 с.
6. Липовский В. В. Вопросы криминалистического исследования подписей, выполненных от имени лиц пожилого и старческого возраста. *Современное состояние почерковедческой экспертизы*. Москва, 1981. С. 115-118.
7. Липовский В. В. Идентификационное значение изменений признаков подписей лиц пожилого и старческого возраста, обусловленных нарушением двигательных функций. *Проблемы комплексного криминалистического исследования подписей*. Москва, 1986. С. 60-68.
8. Липовский В. В. Криминалистическое исследование подписей, выполненных от имени лиц пожилого и старческого возраста. Москва. 1983. 64 с.
9. Липовский В. В., Хасманене П. З. Исследование подписи при автоподлоге (случай из практики). *Вопросы судебной экспертизы и криминологии (информационные материалы)*. Вильнюс. 1978. Вып. 14. С. 65-70.
10. Лурия А. Р. Очерки психофизиологии письма. Москва: Академия педагогических наук, 1950. 352 с.
11. Маркова Л. В. Криминалистическое исследование подписей, выполненных
- coordination of movements: guidelines. Kiev. 36 p. (in Ukrainian).
3. Dutova, N. V. (1985). Theoretical and methodological foundations of a forensic handwriting study of a signature in order to establish its authenticity (or inauthenticity): Candidate's thesis of Juridical Sciences: 12.00.09. Moscow. 23 p. (in Russian).
4. Koshmanov, P. M., Koshmanov, M. P., Serdiukova, D. V. (2012). Formation of a new signature in women who have entered into marriage: the main patterns of the process and systematization of methods. *Expert criminalist*. No. 2. P. 15-19. (in Russian).
5. Kupriyanova, A. A. (1982). Methodical recommendations for solving forensic handwriting diagnostic problems. Minsk. 61 p. (in Russian).
6. Lipovskii, V. V. (1981). Questions of forensic research of signatures made on behalf of elderly and senile persons. *The current state of handwriting examination*. Moscow. P. 115-118. (in Russian).
7. Lipovskii, V. V. (1986). Identification value of changes in signature signs of elderly and senile persons caused by impaired motor functions. *Problems of complex forensic research of signatures*. Moscow. P. 60-68. (in Russian).
8. Lipovskii, V.V. (1983). Forensic study of signatures made on behalf of elderly and senile persons. Moscow. 64 p. (in Russian).
9. Lipovskii, V. V., Khasmanene, P. Z. (1978). Investigation of a signature in case of auto-forgery (a case from practice). *Forensic science and criminology (information materials)*. Vilnius. Issue. 14. P. 65-70. (in Russian).
10. Luria, A. R. (1950). Essays on the psychophysiology of writing. Moscow. 352 p. (in Russian).
11. Markova, L. V. (1992). Forensic study of signatures made by persons on their own

лицами от своего имени с намеренным искажением: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1992. 24 с.

12. Методика дослідження підписів, виконаних зі зміною ознак власного підписного почерку: звіт про НДР. кер. Т. В. Сохранич, викон.: В. Г. Абросимова, Н. В. Сиротенко-Кацман та ін. Харків, 2015. 185 с.

13. Можар И. М. Криминалистическая экспертиза рукописей и подписей, выполненных с разрывом во времени, в уголовном и гражданском судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харьков. 1967. 292 с.

14. Орлова В. Ф. Признаки подписи и их идентификационное значение. Рукопись. Библиотека ЦКЛ ВИЮН.

15. Орлова В. Ф. Судебно-почерковедческая экспертиза: общая часть. Москва, 2006. 544 с.

16. Смирнов А. В. Автоматизация исследования ширины штриха в кратких подписях. *Теория и практика судебной экспертизы*. Москва. 2011. № 4 (24). С. 162-163.

17. Соколовский З. М. Некоторые вопросы идентификации личности по безбуквенным подписям. *Криминалистика и судебная экспертиза*: сб. науч. тр. Киев. 1957. С. 87-95.

18. Солнцева Л. Ф. Исследование подписей, исполненных с целью последующего от них отказа. *Практика криминалистической экспертизы*. Москва, 1961. С. 92-96.

19. Сысоева Л. А. Современное состояние почерковедческого исследования підписи. *Фотография. Изображение. Документ*. 2013. № 4 (4). С. 12

20. Томилин В. В. К вопросу об устойчивости признаков письма и почерка на протяжении жизни человека. *Вопросы судебно-медицинской экспертизы*. 1958. № 3. С. 416-427.

behalf with deliberate distortion: extended abstract of Candidate's thesis of Juridical Sciences: 12.00.09. Moscow. 24 p. (in Russian).

12. Sokhranich, T. V., Abrosimova, V. G., Sirotenko-Katsman, N. V. et al. (2015). Methods of research of signatures made with change of signs of own signature handwriting: the report on scientific and research work. Kharkiv. 185 p. (in Ukrainian).

13. Mozhar, I. M. (1967). Forensic examination of manuscripts and signatures executed with a break in time in criminal and civil proceedings: Candidate's thesis of Juridical Sciences: 12.00.09. Kharkov. 292 p. (in Russian).

14. Orlova, V. F. Signatures and its identification value. Manuscript. (in Russian).

15. Orlova, V. F. (2006). Forensic handwriting examination: general part. Moscow. 544 p. (in Russian).

16. Smirnov, A. V. (2011). Automation of investigation of stroke width in short signatures. *Theory and practice of forensic examination*. Moscow. No. 4 (24). P. 162-163. (in Russian).

17. Sokolovskii, Z. M. (1957). Some questions of personality identification by letterless signatures. Forensic science and forensic examination: collection of scientific articles. Kiev. P. 87-95. (in Russian).

18. Solntseva, L. F. (1961). Research of signatures executed for the purpose of subsequent rejection of it. *Forensic Practice*. Moscow. P. 92-96. (in Russian).

19. Sysoieva, L. A. (2013). The current state of handwriting studies of signatures. *Photo. Picture. Document*. No. 4 (4). P. 12 (in Russian).

20. Tomilin, V. V. (1958). On the question of the stability of signs of writing and handwriting throughout a person's life. *Questions of forensic medical examination*. No. 3. P. 416-427. (in Russian).

21. Томилин В. В. Об естественном изменении признаков почерка на протяжении жизни человека. Материалы 3-го Всесоюзного совещания судебно-медицинских экспертов и 3-й Всесоюзной конференции научного общества судебных медиков и криминалистов. Рига, 1957. С. 215.
22. Бондар М. Є., Сукманова Т. О., Куріпко К. П. та ін. Удосконалена система окремих та загальних ознак почерку: методичний посібник. Київ. 2004. 92 с.
23. Bakhteev D. V., Antropov A. V. Forensic examination of anonymous handwritten documents on order to obtain data on the identity of their author and performer. *Nowa kodyfikacja prawa karnego*. 2018. V. 49. P. 9-22.
24. Erlenmeyer A. Die Schrift. Grundzüge ihrer Physiologie und Pathologie Stuttgart. 1879. 112 p.
25. Архів ХНДІСЕ за 2015-2019 рр.
21. Tomilin, V. V. (1957). On the natural change of handwriting signs throughout a person's life. Proceedings of the 3rd All-Union meeting of forensic medical experts and the 3rd All-Union conference of the scientific society of forensic doctors and criminologists. Riga. p. 215. (in Russian).
22. Bondar, M. Ye., Sukmanova, T. O., Kuripko, K. P. et al. (2004). Improved system of individual and general features of handwriting: a manual. Kyiv. 92 p. (in Ukrainian).
23. Bakhteev, D. V., Antropov, A. V. (2018). Forensic examination of anonymous handwritten documents on order to obtain data on the identity of their author and performer. *Nowa kodyfikacja prawa karnego*. V. 49. P. 9-22. (in English).
24. Erlenmeyer, A. (1879). Die Schrift. Grundzüge ihrer Physiologie und Pathologie Stuttgart. 112 p. (in German).
25. Archive of the Kharkiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise for 2015-2019. (in Ukrainian).

ИССЛЕДОВАНИЕ БЕЗБУКВЕННЫХ ПОДПИСЕЙ С ЦЕЛЬЮ РЕШЕНИЯ ИДЕНТИФИКАЦИОННЫХ ЗАДАЧ

Д. И. Гайдамакина
Е. С. Дробышева
В. Г. Абросимова
Н. В. Сиротенко

На основе анализа литературы и экспертной практики были систематизированы теоретические знания в отношении исследования безбуквенных подписей с целью решения идентификационных задач, установлены отдельные закономерности и пути формирования безбуквенных подписей, определена структура процесса решения идентификационной задачи. Авторами предложены определенные критерии, по которым можно было бы свидетельствовать об относительной устойчивости признаков в безбуквенных подписях. В отличие от рукописных записей любая подпись выполняется не для того, чтобы передать читателю определенные мысли, а с целью удостоверить личность пишущего, так как подпись является удостоверительным знаком. Выполняя рукописные записи, пишущий пытается выполнить буквы и цифры в такой форме, которая не вызывала бы у читателя сомнений, какие слова и числа они обозначают. Выполняя подпись, исполнитель к такой цели не стремится и хочет только убедить читателя, что подпись выполнена конкрет-

ным лицом. Указанными обстоятельствами объясняется широкое распространение подписей, которые полностью или в большей части состоят из безбуквенных штрихов. Для выяснения характера графического материала, содержащегося в безбуквенных подписях, существенное значение имеет знание путей их формирования. Во-первых, чаще всего безбуквенные подписи наносятся путем упрощения буквенных подписей. Подпись, сначала произведенная в буквенной форме, в процессе частого ее нанесения постепенно упрощается, а штрихи теряют свой первоначальный вид. Комбинации штрихов, хотя и имеют снаружи беспорядочный характер, однако, по замыслу исполнителя, соответствуют определенным буквам и их сочетаниям и могут быть истолкованы им. Вторым путем формирования безбуквенных подписей является намеренное усложнение или упрощение букв в процессе выработки подписей, что ведет к невозможности прочесть написанное. В буквы вносятся дополнительные витиеватые штрихи, буквы наносятся в перевернутом виде, иногда сливаются элементы различных букв, образуя монограммы. Это делается, как правило, с целью усложнить подделку подписи. В-третьих, безбуквенная подпись может быть произведена путем нанесения штрихов, которые по замыслу исполнителя не соответствуют каким-либо штрихам букв. Своеобразным видом такого пути формирования подписи является подражание подписи другого лица, носящего иную фамилию. В процессе анализа литературы и экспертной практики авторами данной статьи было установлено, что исследование безбуквенных подписей может и должно строиться на тех же основных принципах, что и исследование рукописных записей и буквенных подписей. Необходимо отметить тот факт, что исследование безбуквенных подписей имеет ряд особенностей, в частности, следует учитывать не транскрипцию подписей, а состав, форму и взаимное расположение штрихов, то есть общую конструкцию подписей. При исследовании подобных объектов эксперт сталкивается с затруднением, выражающемся в отсутствии той единицы, тех элементов подписи, в отношении которых можно проводить исследование частных признаков. Поэтому необходимо принимать во внимание ряд моментов, которые авторы упомянули в данной работе. Кроме того, авторами статьи было обращено внимание на особенности подготовки следователем и судом материалов для проведения экспертизы по безбуквенным подписям.

Ключевые слова: безбуквенные подписи, почерк, идентификационные задачи, подписи, выполненные с подражанием.

RESEARCH OF LETTERLESS SIGNATURES TO SOLVE IDENTIFICATION PROBLEMS

**D. Haidamakina
O. Drobysheva
V. Abrosymova
N. Syrotenko**

Based on the analysis of the literature and expert practice on the study of letterless signatures, theoretical knowledge was systematized in relation to the

study of this type of objects in order to solve identification problems, certain patterns and ways of forming letterless signatures were established, and the structure of the process of solving the identification problem was determined. The authors have proposed certain criteria by which one could testify about the stability of features in letterless signatures. Unlike handwritten notes, any signature is made not in order to convey certain thoughts to the reader, but in order to verify the identity of the writer, since the signature is a verification mark. When making handwritten notes, the writer tries to make letters and numbers in a form that would not cause the reader to doubt what words and numbers they represent. When executing the signature, the performer does not strive for such a goal and only wants to convince the reader that the signature was made by a specific person. These circumstances explain the wide distribution of signatures, which entirely or for the most part consist of letterless strokes. To clarify the nature of the graphic material contained in letterless signatures, it is essential to know the ways of its formation. First, most often letterless signatures are applied by simplifying letter signatures. The signature, first produced in letterform, is gradually simplified in the process of its frequent application, and the strokes lose its original appearance. The combinations of strokes, although they are random on the outside, however, according to the artist's intention, correspond to certain letters and its combinations and can be interpreted by it. The second way to form letterless signatures is to deliberately complicate or simplify letters in the process of developing signatures, which leads to the impossibility of reading what is written. Additional ornate strokes are added to the letters, the letters are applied upside down, sometimes elements of different letters merge, forming monograms. This is usually done to make it more difficult to forge a signature. Thirdly, a letterless signature can be made by drawing strokes, which, according to the artist's intention, do not correspond to any strokes of the letters. A peculiar kind of this way of forming a signature is imitation of the signature of another person bearing a different surname. In the process of analyzing the literature and expert practice, the authors of this article established that the study of letterless signatures can and should be based on the same basic principles as the study of handwritten records and letter signatures. It should be noted that the study of letterless signatures has a number of features, in particular, one should take into account not the transcription of signatures, but the composition, shape and mutual arrangement of strokes, that is, the general construction of signatures. When examining such objects, an expert encounters a difficulty, expressed in the absence of that unit, those elements of the signature, in relation to which it is possible to study particular features. Therefore, it is necessary to take into account a number of points that the authors mentioned in this work. In addition, the authors of the article drew attention to the peculiarities of the preparation by the investigator and the court of materials for the examination by letterless signatures.

Key words: letterless signatures, handwriting, identification problems, imitation signatures.